

O'ZBEK AMALIY TILSHUNOSLIGI VA LINGVODIDAKTIKASI MASALALARI

mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani
materiallari to'plami

20^{21-yil}
-oktabr

TOSHKENT

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA’LIM
VAZIRLIGI**

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI XALQ TA’LIMI VAZIRLIGI

**ALISHER NAVOIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT O‘ZBEK TILI VA
ADABIYOTI UNIVERSITETI**

**“O‘ZBEK AMALIY TILSHUNOSLIGI VA
LINGVODIDAKTIKASI MASALALARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari
(2021-yil 20-oktabr)**

Toshkent - 2021

TASHKILIY QO'MITA

Sirojiddinov Shuhrat Samariddinovich (Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti)

Jamoliddinova Odinaxon Rustamovna (Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi)

Mamaraimova Nasiba Yadgarovna (Xalq ta'limi vazirligi)

Hamroyev G'ofir Hasanovich (O'zR Vazirlar Mahkamasining Ma'naviyat va davlat tilini rivojlantirish masalalari departamenti)

Nosirov Abdurahim Abdumutallipovich (Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi)

Sattorov Shuhrat Shavkatovich (Respublika ta'lim markazi)

Shakarov Zohid Xolboyevich (Davlat test markazi)

Mengliyev Baxtiyor Rajabovich (Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti)

Raupova Laylo Raximovna (Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti)

Shaxabitdinova Shoxida Xashimovna (Andijon davlat universiteti)

Abdirashidov Zaynabidin Sharabidinovich (Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti)

Jo'raqo'ziev Nodir Imomqo'ziyevich (Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti)

Yusupova Tursunoy Axmedovna (Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti)

Xamroeva Shahlo Mirdjonovna (Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti)

Abdiraimov Shohruh Samad o'g'li (Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti)

Mavlonova Klara Mahmudovna (Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti)

Gulyamova Shaxnoza Kaxramonovna (Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti)

TAHRIR HAY'ATI

Mengliyev Baxtiyor Rajabovich

Raupova Laylo Raximovna

Mavlonova Klara Mahmudovna

Abdiraimov Shohruh Samad o'g'li

Gulyamova Shaxnoza Kaxramonovna

Ishonxonova Iroda Abduvohitovna

Ortiqova Hamida Mahmud qizi

Saidova Farida Allayor qizi

tematik jihatdan uyg'unlashgan bir sistemadir. Iqtisodiy atamalarni oddiy so'zlardan va boshqa fan atamalaridan farqlovchi bir necha omillar mavjud, jumladan, ular texnikaga emas, balki, ishlab chiqarish umumiy qatlamiga tegishli bo'lgan maxsus, abstrakt iqtisodiy tushunchalarni izohlashga xizmat qiladi. Har bir atama qoidaga muvofiq o'ziga xos aniq qayd etilgan mazmunga ega bo'ladi. Aniq fanlar atamalaridan farqli o'laroq iqtisodiy atamalar sistemasi g'oyaviy tushunchalar bilan bevosita bog'liqdir. Bir tomondan atamashunoslikning turli tarmoqlarida olib borilayotgan ko'plab izlanishlarga qaramay, atamaning umumlingvistik rejasidagi mazmun-mohiyati hali-hanuz to'liq yoritib berilmagan jihatlar mavjud.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. R.N.Infantyeva. "...iqtisodiy atamashunoslik tahlillari" nomzodlik diss. –M. 1969.
2. D.N.Ushakova. Толковый словарь русского языка. – М., 1960.
3. D.S.Lotte. Как работать над терминологией. – М., 1968.
4. J. Do'stmuhammedov, O'zbekcha-inglizcha-ruscha iqtisodiyot atamalari lug'ati. – T., 1994.

ANTONOMAZIYANING O'ZBEK TILSHUNOSLIGIDAGI O'RNI

Risolat ACHILOVA,
Buxoro davlat universiteti
katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada antonomaziya so'zining ma'nosi, uning ta'rifi haqida turli xil ma'lumotlar keltirilgan. Maqolada yozuvchilar ijodida qo'llanilgan antonomaziyalarning semantik ahamiyati ochib berilgan. Bundan tashqari, yozuvchilar o'z asarlarida antonomaziya nima maqsadda foydalanganligi, antonomaziyaning tilshunoslikda tutgan o'rni va undan samarali foydalanish yo'llari haqida aytib o'tilgan.

Kalit so'zlar: antonomaziya, kontekst, mifologiya, she'riyat, stilistika, semantika, metonimiya.

Antonomaziya, bu ismning o'tkazilishiga asoslangan, ya'ni nomzodning ma'lum bir harakati namoyon bo'lishining alohida hodisasidir. Hozirgi kunga qadar antonomaziyaning tushunishini faqat shunday ta'riflash bilan cheklangan edi va faqat nutqning stilistik hodisasi deb qabul qilinardi. Ammo antonomaziyaning stilistik vosita deb hisoblasa ham, ko'plab olimlar uning mohiyati to'g'risida qarama-qarshi fikrlar to'g'risida bahslashar edilar. Shunday qilib, antonomaziya ta'rifi bilan bir qatorda tegishli nomdan ko'chma foydalanish, antonomaziyaning umumiy ismning

obrazli ishlatilishi sifatida ta'riflari ham mavjud. Bunday noaniqlik antonomaziyani tushunishda noto'g'ri yondashuvlarni ko'rsatmaydi, balki uning ba'zi jihatlarini yanada keng yoritishni, ya'ni nafaqat tilning stilistik vositasi sifatida o'rganibgina qolmay yanada kengroq hodisa ekanligini ta'kidlaydi. Antonomaziya lingvistik nominatsiya vositasidir, uning natijasida ulardan foydalanish bilan mutlaqo yangi sinflar tarkibiy, semantik va pragmatik xususiyatlariga ega bo'lamiz [Arutyunyan, 2010:160].

Demak, antonomaziyalarning qaysi biri kontekstdagi ma'nosidan va qaysi biri asosiy leksik ma'nolariga ko'ra har xil turlarga ajratish mumkin. Chunki atash ma'nosi – atoqli ma'no uchun xosdir va denotativ-turdosh ma'noni, bular antonomaziyaning ikkita asosiy turga bo'ladi. Birinchi turdagi antonomasiya bu ko'chma ma'noda qurilgan antonomaziyalarning atash nom ma'nosi asosiy hisoblanadi, denotativ ma'nosi esa kontekstdan kelib chiqadi. Atoqli ot ma'nosi qisman turdosh nomga ma'nosiga aylanadi. Ikkinchi turdagi antonomasiyalar esa, ko'chma ma'noda ko'rilgan turdosh nomlar ma'nosidir. Unda asosiy ma'no denotativ ma'nodir, atash nom esa kontekstdan kelib chiqadi. Turdosh ot esa qisman atoqli otga aylanadi. Bu turdagi antonomaziyalar yana o'zining kichik turlariga bo'linadi [Kakhramanov, 2007: 150].

Antonomaziya atamasi birinchi marta milodiy 1500-yilda ishlatilgan. Turli davrlarda turli xil antonomazilar kashf etilgan. Antonomaziya ta'riflangan insonga obrazli xususiyat beradi. U nafaqat emotsionallik shu bilan birga baho ham beradi. Rus tili stilistikasi bo'yicha ishlagan asarlar muallifi I.B.Golub ham antonomaziya metonimiyaning maxsus turi sifatida ko'rib chiqadi, o'rganadi. Muallifning ta'kidlashicha, 19-asrning ikkinchi yarmidan boshlab qadimgi mifologiyadan kelib chiqqan antonomaziyalar she'riyatda va asarlarda, ya'ni ijodda tobora kamroq qo'llanila boshlangan. I.B.Golub ta'kidlaganidek, hozirgi vaqtda she'riyatda qadimgi ismlarning ishlatilishi o'tmishda qoldi. Bunga misol qilib Shekspir asarlarini olamiz. Masalan, Shekspir o'z asarlarida afsonalardagi xudolarning ismlaridan foydalangan. Bu esa uning ijodini yanada kitobxonga tez va ta'sirchan yetkazishga yordam bergan. Ammo hozirda bu antonomazilardan ijodda deyarli qo'llanilmaydi. Quyidagi misolga e'tibor beradigan bo'lsak:

Ikkov ko'rishganimizdan shodman naqadar!

***Eshitgil Mars**, biz yashirin to'pladik lashkar.*

Yana qayta tushmoqchidim sening izingga

Qo'ling qirqib olmoqchidim qalqoning bilan.

Bu misolda Avfidiy o'zining sobiq raqibini, uning jasoratlari hurmati yuzasidan, urush xudosining nomi bilan ataydi. Bu yerda dushmanning nomini tilga olmasdan uni urush xudosi **Mars** deb murojaat qiliyapti. Bu bilan u o'z dushmanida xudolarga xos jasurlik va engilmas kuch egasi xususiyatlarini ko'rsatiyapti.

Avfidiy Marsiyga qarata aytadi.

*Agarda sen **Gektor** bo'lsang ham.*

Yoki uning bir maqtanchoq zurriyodi – tamom,

Mendan qochib qutilishing endi dargumon...
 O'sha davrda Afvidiy Marsiyni o'sha davrning afsonalaridagi **Gektor**
 Troya jangchisi ya'ni jasur va oliyjanob obrazida qo'llanilgan.
Onam, onam, u xotin....yorab, ilohim
Ongsiz hayvon er uchun shuncha shoshilmas
Holbuki er qilgani badbaxt amakim
*O'xshar marhum otamga, **Geraklga men***
Qay daraja o'xshasam... Voydod, vovaylo.
 Bu misolda Gamlet o'zini Geraklga o'xshatiyapti, ya'ni xudoning o'g'liga.
Munisi ham munisi –ikkita surat
Suratlarda solinmish og'a va ini
Buni qarang: qanchalik joziba ko'rkam.
*Zebo peshona, sochlari **Apollonvori**,*
*Qarashlari **Marsniki** singari mag'rur*
*Osmonning elchisi **Merkuriy** kabi*
Ulug'vorlik va savlat bu kishiga jam.
 Bu misolda Gamlet o'z onasini chiroyini afsonaviy xudolar bilan
 qiyoslaydi.

Odatda yozuvchilar asarlaridagi antonomaziyalar insonni ma'naviy va jismoniy xususiyatlari jihatidan xarakterlaydi. Yozuvchilar o'zining asarlarida kamdan kam hollarda antonomaziya yordamida insonning tashqi qiyofasini tasvirlaydi. Ko'pgina hollarda Shekspir asarlarida qo'llagan antonomaziyalar ijobiy bahoga ega. Shunday qilib, antonomaziya yozuvchilar asarlarida juda muhim rol o'ynaydi. U matnning ta'sirchanligi va obrazlilikini oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Arutyunyan M.A. Structure, semantics and pragmatics of the stylistic technique of antonomasia based on the materials of the German language: Author's diss. abstract. – M., 2010. – P. 160.
2. Shekspir V. Gamlet. – Toshkent: Sharq, 2006. – B. 96.
3. Shekspir V. Saylanma. Ikkinchi jild. – Toshkent: Fan, 2008. – B. 525.
4. Kakhramanov K.R. Antonomasia as a means of linguistic nomination: semantics and pragmatics: Author's PhD diss. abstract – M.: 2007. – P.150.
5. Achilova R.A. The semantic value of antonomasia in the works of Shakespeare// International Journal of Word Art. Volume 4, Issue 2. – Toshkent., 2021.
6. Mukarramov M. Analogy in Uzbek. – Tashkent, 1978. – P. 82.

MUNDARIJA

AMALIY TILSHUNOSLIK, KOMPYUTER VA KORPUS LINGVISTIKASI MUAMMOLARI

Kirish soʻz.....	3
Раупова Л. Ўзбек тилшунослигида грамматик терминларнинг тадқиқи масаласи...	5
Менглиев Б., Гулямова Ш. Корпус лингвистикасида кўп маънолилиқни бартараф этиш тажрибаси хусусида.....	9
Хамроева Ш ., Мамадалиева Н. Айрим туркий тиллар морфоанализаторларининг шарҳи	14
Юсубова Р. Синтактик ортиқчалик ва шаклий-мазмуний номувофиқлик	19
Гулямова Ш. Полифункционал ва кўп маъноли сўзларни фарқлашда локализация ҳодисаси.....	22
Элова Д. Ўзбек тили миллий корпуси учун чегараланган лексикага хос сўзларни теглаш масаласига оид.	25
Менглиева М. Наракат тарзи функционал семантик майдон сифатида.	30
Атабоев Н. СОСА манбаларида морфологик бирликлар тадқиқи	35
Turibekov M. Yozuv va uning tarixiy-ijtimoiy turlari haqida.....	37
Abduraxmonova N., Tuliyeu U. Oʻzbek tili elektron korpusining (http://uzbekcorpus.uz/) leksikografik imkoniyatlari xususida	41
Амонтурдиева Ш. Ёзма диний матнларнинг имловий хусусиятлари	44
Umurqulov Z. Qiyoslash-taqqoslash hayotiy ehtiyoj	47
Xoliyorov Oʻ. Taʼlimiy veb-resurslar va til korpuslari	51
Safarova G. Evfemizmlarning nutqiy voqelanishida pragmatik omillarning taʼsiri.....	55
Ikromov A. “Devonu lugʻatit turk” da suvga oid ekologik terminlar	59
Намраев Н. Газета матнида ифодавийликни оширувчи воситалар роли	64
Axmedova D., Hamidova I. Semantik razmetka: belgi va guruhlar	69
Muhammad Humayun Nadim Afgʻoniston oʻzbeklari toʻy-marosimlarida osh leksemalari etnonimlarining lisoniy talqini.....	73
Abdullayeva O. Internet korpus sifatida. til korpusining internet matnlaridan farqli jihatlari.....	76
Saidaxmedova O. Oʻzbek tilida -di oʻtgan zamon qoʻshimchasining oʻzlashtirilishi masalasi	80
Zaripov R. Oʻzbekistonda zamonaviy til siyosatining shakllanishida respublikada qabul qilinayotgan meʼyoriy hujjatlarning roli.	84
Холибекова О. Фитокомпонентли ва зоокомпонентли ибораларни таржима қилиш усуллари	89

Xamidova D. O‘zbek va ingliz tillaridagi iqtisodiy atamalarning lingvistik tahlili va tarjima muammolari	96
Achilova R. antonomaziyaning o‘zbek tilshunosligidagi o‘rni	99
Сайдуллаева С. Ўзбек ва инглиз тилларида нутқий этикетларнинг шаклланиши ва ишлатилиши	102
Муртазаев А. Илмий матнлардаги содда гаплар синонимиясини аниқлаш долзарб вазифа	105
To‘rayeva D. Shaxsiy yozishmalarda qo‘llangan noadabiy undosh tovushlarning hududiy xususiyatlari.....	110
Sabirova E., Qurvonaliyev J. Zamon talabi: o‘zbek tilining izohli lug‘atida huquqiy terminlar.....	114
Eshboyev Q. Harakat tarzi shakllarining badiiy-uslubiy vazifalari.....	118
Ortiqova H. Assotsiativ strukturaning she’riy matndagi tahlili	121
Набиева М. Белги англатувчи терминларида шаклдошлик	125
Muhiddinova G. Nutqiy etiketlarning o‘zbek tilshunosligida o‘rganilishi	128
Курбаназарова Н. Никоҳ тўйи маросимлари билан бог‘лиқ диний-ақидавий қарашлар	131
Махмудов Ш. Лексеманинг антонимига ишораси орқали пресуппозициянинг ифодаланиши	135
Хирожиддинова М. “Сабъаи сайёр” достонида ранглар гармонияси	140
Mavlyanov S. “Diplomatiya tili” tushunchasi, diplomatiyada tildan foydalanish ko‘nikmasi	145
Turdialiyev A. Lingvistik ta’minotda turk va o‘zbek tillaridagi leksemalarning derivativ imkoniyatlari	149
Axmedova X. Bir so‘z turkumi doirasidagi omonimlikni farqlovchi matematik modellari	153
Yoqubova S. Shaxsiy yozishmalarda noadabiy leksik unsurlarning voqelanish xususiyatlari va turlari	158
Rustamov D. Mahmudxo‘ja behbudiy va jadidlar davrida til masalasi	162
Palvanov A. Some considerations concerning the organization of forensic linguistic expertise.....	167
Абдирахманова Д. Қуръони Каримнинг Олтинхон Тўра тафсир қилган матнида қўлланган соматик фраземаларнинг семантик таҳлили	170
Abdulxayeva M. Nutq hodisasiga olimlar munosabati masalasi	175
Axmedova X. Ot va taqlid so‘z turkumlari orasidagi omonimlikni farqlovchi matematik modellar	177
Базарбаева Н. Эвфемизмларнинг ўзбек тилшунослигида ўрганилиши	179

